

KONFERENSIYALAR.COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XIV RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

IYUL, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:

<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XIV Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 14-son (28-iyul, 2026-yil).– 99 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-iyul

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XIV Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

PEDAGOGIK METAFORALARNI LEKSIKOGRAFIK TAVSIFLASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Mamadaliyeva Madina Usubjonovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Email: m.madinaaaa1987@gmail.com

ORCID: 0009-0007-3621-259X

Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya. Mazkur tezisda pedagogik metaforalarni leksikografik tavsiflash hamda ularni ilmiy-metodologik jihatdan parametrizatsiya qilish masalasi tadqiq etiladi. Ta'lim diskursida qo'llaniladigan metaforalar mavhum va abstraktsion tushunchalarni o'quvchilar idrokiga mos ravishda konkretlashtirish hamda bilimlarni samarali transfer qilishga xizmat qiladi. Ishda xorijiy va mahalliy olimlarning kognitiv-metaphorik nazariyalari tahlil qilinib, pedagogik metaforalarning kognitiv modellari hamda ularni lug'at maqolasida aks ettirishning 6 bosqichli leksikografik parametri ishlab chiqilgan. Shuningdek, metaforik birliklarni me'yoriy va me'yordan og'ishgan (disfunktsional) turlariga ajratish mezonlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik metafora, leksikografiya, ta'lim diskursi, konseptual metafora, leksikografik parametrizatsiya, kognitiv-semantik model, pragmatik funktsiya.

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF THE LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION OF PEDAGOGICAL METAPHORS

Mamadaliyeva Madina Usubjonovna

Independent researcher, Bukhara State University

Annotation. This thesis examines the lexicographic description of pedagogical metaphors and their scientific and methodological parametrization. Metaphors used in educational discourse help make abstract and highly abstract concepts more accessible to students' perception and facilitate the effective transfer of knowledge. The study analyzes the cognitive-metaphorical theories of foreign and local scholars, identifies the cognitive models of pedagogical metaphors, and develops a six-stage lexicographic parameter for representing them in dictionary entries. It also outlines criteria for distinguishing between normative and deviant (dysfunctional) types of metaphorical units.

Keywords: pedagogical metaphor, lexicography, educational discourse, conceptual metaphor, lexicographic parametrization, cognitive-semantic model, pragmatic function.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ymdif-y2026v2i14/n10>

Kirish.

Zamonaviy lingvokognitologiya va ta'lim lingvistikasida metafora shunchaki uslubiy vosita emas, balki insonning bilim olish, olamni idrok etish va axborotni qayta ishlash jarayonini belgilovchi asosiy kognitiv mexanizmlardan biri sifatida qaralmoqda [1; B.45.]. Ayniqsa, pedagogik muloqot tizimida metaforalar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida o'zaro tushunishni ta'minlovchi hamda murakkab ilmiy gipoteza va qoidalarni oson o'zlashtirishga yordam beruvchi "didaktik ko'priklarni" vazifasini o'taydi [2; B.112].

Hozirgi kunda darsliklar va ta'lim resurslaridagi metaforik birliklarning tizimsiz qo'llanishi o'quvchilar ongida noto'g'ri konseptual modellarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, pedagogik metaforalarni doimiy ravishda to'plash, ularni lingvokognitiv

tahlil qilish hamda maxsus o'quv-leksikografik lug'atlarda tavsiflash dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biridir.

Adabiyotlar tahlili.

Pedagogik diskursda metaforaning kognitiv-metodologik mohiyatini o'rganish G.Lakoff va M.Johnsonning konseptual metafora nazariyasiga tayanadi [1; B.50.]. L.Cameron o'z tadqiqotlarida ta'lim diskursidagi metaforalarning diskursiv va didaktik tabiatini tahlil qilib, ularni "o'quv jarayonining kognitiv harakatlantiruvchi kuchi" sifatida baholaydi [2; B.118.]. G.Steen esa metaforalarni matnda va nutqda aniqlash hamda ularning grammatik-semantik chegaralarini belgilashning metodologik asoslarini ishlab chiqqan [3; B.205.].

O'zbek tilshunosligida kognitiv va pragma-lingvistik yo'nalishdagi tadqiqotlar Sh.Safarov [4; B.78.] va N.Mahmudov [5; B.18.] ishlarida o'z aksini topgan. Biroq, ta'lim diskursiga oid metaforalarni alohida leksikografik obyekt sifatida o'rganish, ularni maxsus o'quv lug'atlarida parametrizatsiya qilish masalasi haligacha kompleks tarzda tadqiq etilmagan. Leksikografik parametrizatsiya nazariyasi esa V.Dubichinskiyning umumiy leksikografik tamoyillariga asoslanadi [6; B.89.].

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda pedagogik metaforalarni aniqlash va ularni leksikografik tavsiflash uchun quyidagi **metodlar majmuasidan** foydalanildi:

1. **MIP (Metaphor Identification Procedure):** Darsliklar va pedagogik matnlardan metaforik birliklarni ajratib olish va ularning o'z(asl) hamda ko'chma ma'nolari nisbatini aniqlash.

2. **Kognitiv-semantik modellashtirish:** Metaforaning manba sohasi va maqsad sohasi o'rtasidagi kognitiv xaritani ($A \rightarrow B$) shakllantirish.

3. **Leksikografik parametrizatsiya metodi:** Metaforik birliklarni lug'at maqolasi shakliga keltirish uchun uning lingvistik, kognitiv, pragmatik va didaktik xususiyatlarini ma'lum qoliplarga (parametrlarga) ajratish.

4. **Pragmatik va diskursiv tahlil:** Metaforaning o'quvchi idrokiga ko'rsatadigan konstruktiv (ijobiy) hamda disfunktsional (salbiy) ta'sirini baholash.

Asosiy qism va natijalar.

Pedagogik metafora — bu ta'limiy-didaktik maqsadlarga erishish uchun manba sohadan maqsad sohaga ma'no ko'chirish orqali bilimlarni soddalashtiruvchi lingvokognitiv birlikdir. Leksikografik tavsiflashda bunday birliklarni an'anaviy lug'atlardagidek faqat nominativ ma'no bilan cheklash yetarli emas.

Ta'lim diskursida faol qo'llaniladigan asosiy konseptual modellar quyidagilardir:

- **BILIM — POYDEVOR** ("mustahkam bilim", "poydevorni qo'yish");
- **TA'LIM — YO'L / SAYOHAT** ("bilim cho'qqisi", "muvaqqiyat yo'li");
- **O'QUVCHI — SAYOHATCHI / YARATUVCHI** ("izlanuvchi o'quvchi", "fikr me'mori");
- **DARS — USTAXONA** ("bilim xazinasi", "fikrlar to'qnashuvi").

Pedagogik metaforalarni leksikografik jihatdan parametrizatsiya qilish (lug'at maqolasida tizimli aks ettirish) uchun quyidagi 6 bosqichli mezon taklif etiladi:

1. **Leksik-grammatik parametr:** Metaforaning lisoniy shakli (so'z, birikma, paremiya).
2. **Semantik parametr:** Denotativ va figurativ (ko'chma) ma'no nisbati.
3. **Kognitiv-konseptual parametr:** Manba va maqsad sohalarining kognitiv modeli.

4. **Didaktik-pragmatik parametr:** O'quvchida motivatsiya berish va mantiqiy tushunishni yengillashtirish darajasi.

5. **Lingvokulturolojik parametr:** Milliy-madaniy mentalitet va nutqiy etikaga mosligi [7, 54-bet].

6. **Normativlik parametri:** Metaforaning me'yoriy (konstruktiv) yoki me'yordan og'ishgan (disfunktional) ekanligi.

Pedagogik diskursda metaforaning disfunktional ta'siri:

Ba'zi pedagogik metaforalar haddan tashqari murakkab yoki noaniq obrazlilikka ega bo'lib, o'quvchi ongida xato konseptual freym(struktura)larni hosil qiladi [8; B.133.]. Masalan, abstraktsiyani tushuntirishda noto'g'ri tanlangan visual-metafora o'quvchining mantiqiy xulosa chiqarishiga halaqit beradi. Leksikografik manbada bunday birliklar alohida "ogohlantiruvchi belgi" (pragmatik belgilagich) bilan ko'rsatilishi lozim.

Xulosa.

Pedagogik metaforalarni leksikografik tavsiflash va parametrizatsiya qilish — bu ta'lim tilining tizimli va kognitiv tabiatini ochib beruvchi zamonaviy amaliy lingvistika sohasidir. Ularni o'quv-leksikografik manbalarda ilmiy va parametrik asosda aks ettirish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Darslik mualliflari va pedagoglar uchun konseptual jihatdan to'g'ri va didaktik jihatdan belgilangan metaforik fondni shakllantirish;
- Ta'lim diskursida disfunktional va noto'g'ri tushuncha uyg'otuvchi metaforalarning oldini olish;
- O'quvchilarning lingvokognitiv va mantiqiy fikrlash xaritasini to'g'ri rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik metaforalarning lug'aviy tavsifini ishlab chiqish kognitiv tilshunoslik, amaliy leksikografiya va pedagogik lingvistikaning amaliy integratsiyasini ta'minlaydi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press. – p. 45–58.
2. Cameron, L. (2003). *Metaphor in Educational Discourse*. London: Continuum. – p. 110–125.
3. Steen, G. J. (2007). *Finding Metaphor in Grammar and Usage*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. – p. 200–215.
4. Safarov, Sh. (2006). *Kognitiv tilshunoslik*. Jizzax: Sangzor nashriyoti. – 78–85-b.
5. Mahmudov, N. (2012). *O'qituvchi nutq madaniyati*. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. – 12–24-b.
6. Дубичинский, В. В. (2009). *Лексикография русского языка*. Москва: Наука. – с. 85–94.
7. Юсупов, У. К. (2013). *Теоретические основы сопоставительной лингвистики*. Ташкент: Фан. – с. 50–62.
8. Low, G. (2010). *Researching and Applying Metaphor in the Real World*. Amsterdam: John Benjamins. – p. 130–145.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

XIV RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI

2026-yil, iyul

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.

XIV Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.

2-jild, 14-son (28-iyul, 2026-yil). – 99 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-iyul.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.